

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

© Борщук І.В., Скибінська З.М., Шквір В.Д., 2007

Розглянуто основні шляхи зміцнення державного регулювання діяльності комерційних банків на ринку цінних паперів та запропоновано організаційно-економічний механізм державного регулювання діяльності банків на фондовому ринку України. Зокрема виділено такі напрями активізації банківського портфельного інвестування, як забезпечення захисту комерційних банків з боку держави, надання можливості нагромадження комерційними банками необхідних для портфельного інвестування коштів тощо.

In article the main ways of strengthening of state regulation of activity of commercial banks in the market of security are considered and the organization-economic mechanism of state regulation of activity of banks in the share market of Ukraine is offered. Namely is allocated such directions of activity the portfolio investment of commercial banks, as maintenance of protection of commercial banks on the part of the state, granting of an opportunity accumulation by commercial banks necessary for the portfolio investment of means and others.

Постановка проблеми

Одним з пріоритетних напрямків реформування банківського сектору економіки в сучасних умовах є активізація участі комерційних банків у функціонуванні ринку цінних паперів. Сучасний незадовільний стан фондового ринку в Україні потребує залучення в цю сферу значних фінансових ресурсів. Комерційні банки мають для цього всі необхідні можливості та ресурси. Їх широкі можливості на фондовому ринку забезпечуються низкою чинників, насамперед універсальним характером та розвинутою інфраструктурою. Однак існують проблеми, які гальмують як загалом розвиток фондового ринку, так і діяльність комерційних банків на ринку цінних паперів.

До основних проблем фондового ринку на сьогодні можемо зарахувати такі, як неліквідність вторинного ринку цінних паперів, нестабільність ринку; недоопрацьоване законодавство, високий рівень податкового тиску тощо.

Головними проблемами, з якими стикаються комерційні банки на ринку цінних паперів, є:

- низька капіталізація банківської системи та розпорошення банківського капіталу;
- несприятливий стан із законодавчою базою в інвестиційній сфері та великий податковий тягар;
- недостатність залучення ресурсів до банківської системи;
- слабке стимулювання комерційних банків інвестувати кошти в цінні папери;
- недостатня надійність вкладень у цінні папери.

Звичайно, в таких умовах необхідним є державне втручання у здійснення банками портфельних інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сьогодні все ще відбувається формування фондового ринку України, не має чітко визначеної його структури та виділено головних учасників, зокрема місця банківських структур на ринку цінних паперів. Існують різні думки економістів про те, за якою моделлю повинен будуватися організований український фондовий ринок. Зокрема у світовій практиці виділяють дві основні моделі побудови фондового ринку: американську та європейську [1].

Деякі економісти вважають, що вітчизняний фондовий ринок потрібно створювати за структурою ринку США, де основними учасниками ринку цінних паперів є пенсійні та інвестиційні фонди, страхові компанії, інвестиційні банки. Щодо комерційних банків, то їх діяльність на

фондовому ринку обмежена, і більшість операцій з цінними паперами виконують спеціалізовані інвестиційні банки. Традиційним видом діяльності цих фінансових інститутів є андеррайтинг – придбання цінних паперів, випущених корпораціями або державою, що відчували потребу в капіталі, і продаж їх кінцевим інвесторам, у яких є вільні кошти. Вираховуючи це, інвестиційні банки характеризуються як фінансові інститути, що гарантують емісію і розміщення цінних паперів.

У той же час багато економістів дотримуються іншої позиції і схиляються до думки, що для України більше підходить європейська модель фондового ринку. Для цієї моделі характерно першорядне значення комерційних банків як інвесторів, так і брокерів і дилерів фондового ринку, відсутні великі інституційні інвестори, характерне більше втручання держави в економіку, взагалі, і в здійснення операцій з цінними паперами, зокрема. Ми повністю поділяємо позицію останніх, адже висновок, що український ринок формується за моделлю, близькою до європейської, є однозначним, і у перспективі побудова ринку за європейською моделлю є реальнішою, ніж за моделлю США.

Постановка цілей

Цілями статті є:

- надання рекомендацій щодо зміцнення державного регулювання діяльності банків на фондовому ринку України;
- розроблення організаційно-економічного механізму державного регулювання діяльності банків на ринку цінних паперів.

Виклад основного матеріалу

Переконливим прикладом для вибору моделі фондового ринку є порівняння банківського капіталу з капіталом інституційних інвесторів. Якщо взяти сукупні активи інвестиційних, пенсійних та інших фондів, то вони становитимуть лише декілька процентів від сукупних банківських активів. Крім того, якщо врахувати той факт, що тільки капітали комерційних банків можна порівняти з обсягами угод, які проводяться з акціями на фондовому ринку, то стає очевидним, що саме банкам належить головне значення в обслуговуванні обігу цінних паперів.

Що ж до створення інвестиційних банків, то в теперішній час в банківській сфері існує тенденція до універсализації банків, а не подрібнення їх. Так за останні роки кількість банків різко зменшується, а вимоги до мінімального розміру статутного капіталу зростають (мінімальний розмір статутного капіталу на момент реєстрації для банків, які здійснюють свою діяльність на всій території України, становить 5 млн. євро) [2]. Тобто відбувається утворення великих банків, що здатні здійснювати значний набір послуг, зокрема і всі можливі операції з цінними паперами. Якщо в 1998 році налічувалося 225 діючих банків, то станом на 1 квітня 2006 року в Державному реєстрі банків України було зареєстровано 189 банків, з яких лише 165 (87,3 %) мають ліцензію на здійснення банківських операцій [3].

Необхідно зазначити, що однією з головних тенденцій на міжнародних фондових ринках також є універсализація діяльності фінансових інститутів, які спроможні надавати своїм клієнтам повний спектр фінансових послуг, включаючи послуги на ринках цінних паперів.

Ще однією характерною особливістю європейської моделі фондового ринку є сегментованість ринку цінних паперів, тобто не має єдиного загальнонаціонального центру біржової торгівлі, подібної до Нью-Йоркської фондової біржі. Така ж сегментованість характерна для українського фондового ринку.

Банки можуть і повинні відігравати значну роль у створенні і розвитку вітчизняного ринку цінних паперів. Комерційні банки, здійснюючи інвестиції у цінні папери, а також, виступаючи посередниками між покупцями та продавцями цінних паперів, відіграють значну роль у розвитку вторинного ринку, виступаючи надійними гарантами ліквідності. А саме рівень розвитку вторинного ринку, його активність і мобільність відображає фактичний стан інвестиційних процесів у країні. Здійснюючи портфельні інвестиції, комерційні банки купують цінні папери не стільки для отримання прибутку з відсоткових виплат, скільки від їх перепродажу. Але з економічного погляду саме процес перепродажу забезпечує перерозподіл капіталу в найефективніші галузі господарства.

Банки, безумовно, здатні набагато успішніше задовольнити потреби виробництва. Але для цього необхідно поліпшити середовище, в якому вони працюють. Вирішити це питання без

співпраці Асоціації українських банків (АУБ) із державними органами неможливо. Необхідно створити механізми ефективної і постійної взаємодії з державними органами, відповідальними за регулювання та контролювання банківської системи. Перспективним шляхом є правове закріплення форм співпраці, які практикує Асоціація українських банків з Міністерством економіки, Міністерством фінансів, Національним банком України, Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Необхідно підписати відповідні угоди, які б регламентували співпрацю та відповідальність зазначених сторін.

Водночас, ефективна діяльність банків на фондовому ринку неможлива без удосконалення системи регулювання ринку цінних паперів.

Державне регулювання фондового ринку виконує три головні функції [4]:

- визначення принципів і складових підсистем фондового ринку та ролі учасників ринку цінних паперів;
- формування сприятливого законодавчого поля для учасників фондового ринку;
- передбачення відповідальності за незаконні дії на фондовому ринку.

Головними напрямками вдосконалення системи регулювання фондового ринку в Україні, на нашу думку, є:

- визначення пріоритетів державної політики на фондовому ринку та розроблення заходів щодо його подальшого розвитку;
- забезпечення єдиного підходу до регулювання діяльності на фондовому ринку як банківських, так і небанківських фінансових установ;
- проведення сприятливої державної політики щодо оподаткування на фондовому ринку;
- гармонізація політики держави на фондовому ринку з грошово-кредитною, валютною і бюджетно-податковою політикою з метою розвитку фондового ринку України.

Суб'єктами держави, на яких покладена функція регулювання діяльності банків на фондовому ринку, є Національний банк України (НБУ), що здійснює державне регулювання банківської діяльності та Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР), що здійснює державне регулювання фондового ринку.

Державне регулювання ринку цінних паперів здійснюється у різноманітних формах і передбачає регулювання діяльності учасників фондового ринку (зокрема комерційних банків), а саме [5]:

- прийняття актів законодавства з питань діяльності учасників ринку цінних паперів;
- створення системи захисту прав інвесторів і контролю за дотриманням цих прав емітентами цінних паперів та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів;
- контроль за достовірністю інформації, що надається емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність, контролюючим органам;
- контроль за системами ціноутворення на ринку цінних паперів.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку визначає та встановлює за погодженням з Національним банком України особливості ведення та здійснення обліку операцій з цінними паперами та отримання комерційними банками дозволів на здійснення депозитарної та розрахунково-клірингової діяльності.

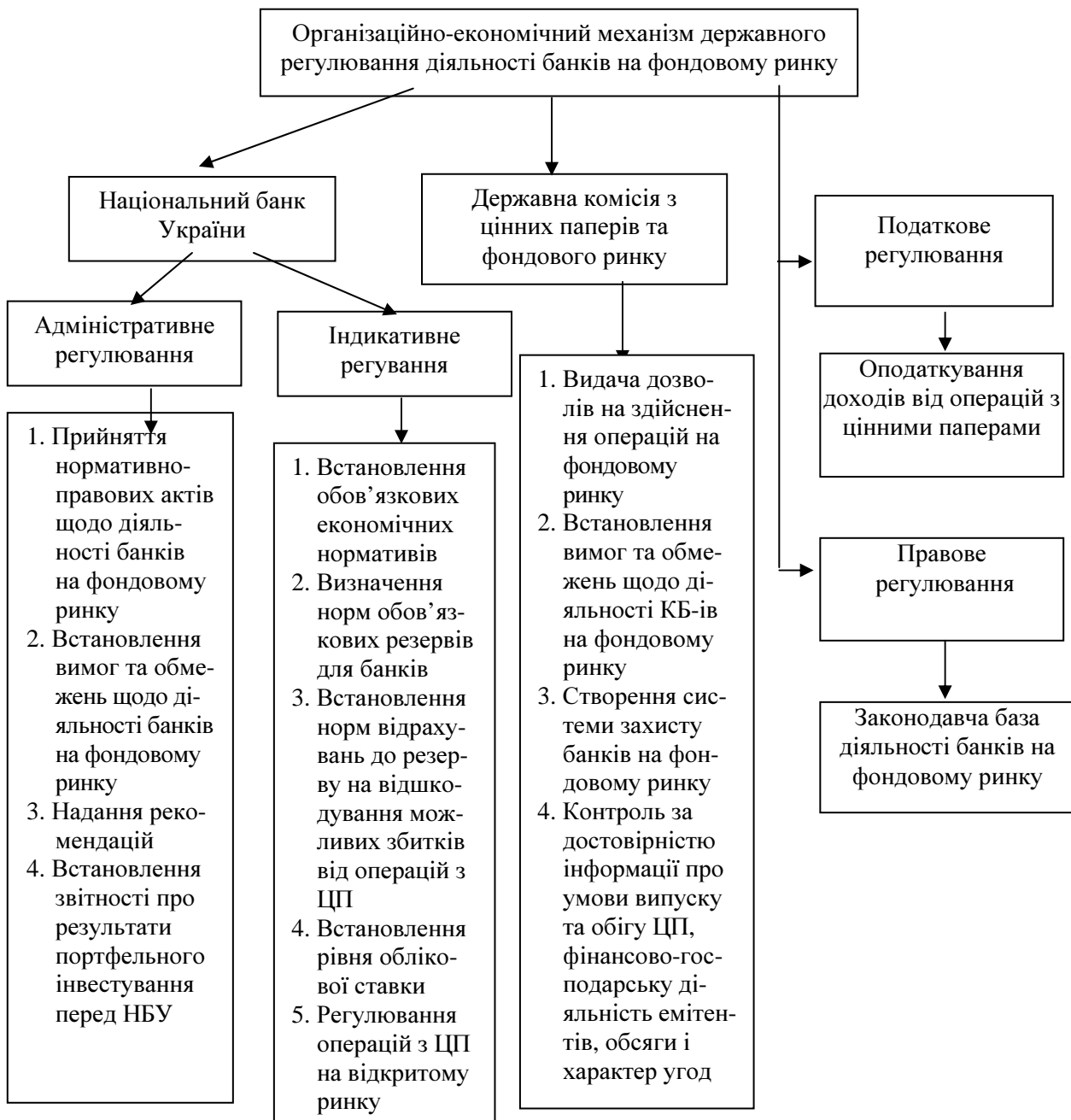
Державне регулювання діяльності банків здійснюється значною мірою через грошово-кредитну політику, визначення основних засад та проведення якої є одною з головних функцій Національного банку України. Основними засобами та методами грошово-кредитної політики НБУ, що мають безпосередній вплив на портфельне інвестування комерційних банків, є визначення норм обов'язкових резервів для банків, встановлення рівня облікової ставки, рефінансування комерційних банків, проведення операцій з цінними паперами на відкритому ринку.

Враховуючи перелічені методи впливу державних суб'єктів на портфельне інвестування комерційних банків, пропонуємо організаційно-економічний механізм регулювання діяльності банків на фондовому ринку (див. рисунок).

У комерційних банках на сьогодні відсутня звітність перед Національним банком про стан управління портфелем цінних паперів.

Звіт про прибутки та збитки комерційних банків України містить лише інформацію про доходи, зокрема процентні доходи по цінних паперах; прибуток (збиток) від торгівлі цінними

паперами на продаж; дивідендний дохід, а також видатки по цінних паперах власного боргу. В Інструкції про порядок регулювання діяльності комерційних банків відсутні будь-які показники для аналізу прибутковості операцій з цінними паперами банку.

Організаційно-економічний механізм державного регулювання діяльності банків на фондовому ринку

Тому, на нашу думку, доцільно запровадити відповідну звітність, зокрема звіт про ефективність управління портфелем цінних паперів комерційного банку. Такий звіт повинен складати безпосередньо менеджер з управління банківським портфелем цінних паперів, і він має використовуватися також як управлінська (внутрішня) звітність.

Звіт комерційного банку повинен складатися з двох частин:

1. Оцінка вартості портфеля цінних паперів на початок і на кінець звітного періоду.
2. Розрахунок показників ефективності управління портфелем цінних паперів.

Під час розрахунку показників ефективності управління повинен враховуватися фактор інфляції, що є особливо актуальним для економіки України.

Коли ефективність управління оцінюється за період, для якого характерне постійне або стрибкоподібне зростання інфляції, виникає необхідність звільнитися від цього фактора, визначивши реальні результати управління портфелем цінних паперів. Для цього доцільно використати офіційні індекси інфляції, які щомісячно публікуються в офіційній звітності і скоригувати відповідні розрахункові значення.

Високий рівень ризиків національного фондового ринку на сьогодні не дозволяє збільшити приплив інвесторів і підвищити ефективність процесів капіталізації економіки України. Це зумовлює необхідність страхового захисту банків під час інвестування в цінні папери.

Страховий захист під час здійснення банками операцій з цінними паперами, який традиційно розглядається як укладення угоди зі страховою компанією або ж використання основних методів ризик-менеджменту, передбачає, насамперед, що фондовий ринок та діяльність банків на ньому має бути регульована з боку держави. Захист комерційних банків з боку держави означає, передусім, що держава повинна взяти на себе частину ризику інвестиційної діяльності банків, що зумовлений економічним становищем країни. Це на сьогодні має стати одним з найважливіших завдань, без якого неможливе оздоровлення економіки.

До інвестиційних ресурсів банків на фондовому ринку належить насамперед власний капітал, а також термінові депозити і кошти, залучені за рахунок розміщення довготермінових боргових зобов'язань. Серйозним фактором, що стримує нарощування власного капіталу є високі норми обов'язкового резервування (до 8 %) [3], що встановлюються Національним банком України.

Ставки відрахувань до резервів, на нашу думку, повинні забезпечувати підтримку оптимальної структури банківських активів і загальної ліквідності банків. Крім цього ставки повинні бути гнучкими, своєчасно змінюватися залежно від ступеня інвестиційної орієнтації банків.

Підвищення норм обов'язкових резервів призводить до зростання бездохідних активів і, відповідно, до зниження прибутковості комерційних банків. Крім того, підвищення норм резервування не сприяє здійсненню комерційними банками активних операцій, альтернативних кредитуванню, оскільки обов'язкове резервування є прихованою формою оподаткування і вагомо впливає на наявність коштів, необхідних для портфельного інвестування.

У зв'язку з гострою необхідністю інвестицій у виробничу сферу, було б доцільно дозволити банкам за рахунок частини своїх обов'язкових резервів купувати акції виробничих підприємств, перелік яких встановлювався б Міністерством фінансів та Національним банком. Це дало б змогу, з одного боку, спрямувати капітал у визначені галузі виробництва, а, з іншого боку, активізувати портфельні інвестиції комерційних банків.

Важливе значення для активізації портфельних інвестицій комерційних банків має вдосконалення також інших механізмів грошово-кредитного регулювання економіки, зокрема облікової політики, операцій прямого та зворотного РЕПО, встановлення умов обігу депозитних сертифікатів Національного банку.

Оскільки облікова політика НБУ ґрунтується на переобліку і купівлі векселів та інших цінних паперів, дисконтованих раніше комерційними банками, то встановлення низького рівня облікової ставки є позитивним для комерційних банків. Щоправда, на нашу думку, необхідно зменшити рівень залежності ставки КІВОР, за якою комерційні банки розраховують резерв на покриття збитків від операцій з цінними паперами від величини облікової ставки. Оскільки останнім часом відбувається різке зниження облікової ставки, зокрема за період з 10.03.2001 року по 10.08.2005 року, Національний банк України, враховуючи реальний стан економіки, рівень інфляції та ситуацію на грошово-кредитному ринку, знижував рівень облікової ставки з 25,0 до 7 % (на сьогодні облікова ставка становить 9,5 % [3]). Відповідно знижується і розмір резерву під цінні папери. Тобто реально такий резерв може бути занижений і зовсім не відображати реалії світових фондових ринків. Подальший розвиток вітчизняного фондового ринку та поява на ньому цінних паперів, що котуються на світових фондових біржах, вимагає вдосконалення механізму встановлення ставок для відрахувань у резерв під цінні папери.

Ще одним інструментом впливу Національного банку під час регулювання грошово-кредитного ринку є використання депозитного сертифікату НБУ, який має право обігу на первинному та вторинному ринках лише серед банків. Залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку з метою забезпечення відповідної стабільності національної валюти та ліквідності банківської системи Національний банк здійснює розміщення серед комерційних банків власних депозитних сертифікатів. Проте низький рівень ставок за депозитними сертифікатами НБУ (менше рівня ставок на міжбанківському кредитному ринку) та обмеженість обігу сертифікатів на вторинному ринку не

заохочує комерційні банки проводити інвестиційні операції з цим видом цінних паперів. Необхідно розширити коло обігу депозитних сертифікатів на вторинному ринку, а також встановити рівень дохідності на рівні, сприятливому для комерційних банків.

Одним із шляхів забезпечення стійкості комерційних банків на фондовому ринку є організація єдиної депозитарної мережі по боргових та дивідендних цінних паперах, що дасть змогу полегшити і прискорити проведення операцій з акціями та облігаціями і водночас дозволить посилити керованість фінансовими потоками на фондовому ринку. Численні реєстратори лише збільшують витрати і створюють незрозумілість на фондовому ринку у зв'язку з проблемою передання прав власності на цінні папери, що зумовлює необхідність створення центрального депозитарію.

Потрібно зазначити, що створення єдиної депозитарної мережі має і загальнодержавне значення. Єдина депозитарна система дозволить посилити керованість фінансовими потоками на фондовому ринку, використовувати їх у потрібному напрямі, а також ефективніше контролювати правильність здійснення операцій з цінними паперами.

Висновки

Підсумовуючи вищенаведене, необхідно відмітити, що здійснення портфельного інвестування комерційними банками на сьогодні неможливе без вдосконалення державного регулювання діяльності банків на фондовому ринку.

Враховуючи необхідність захисту комерційних банків з боку держави, запропоновано організаційно-економічний механізм державного регулювання діяльності банків на фондовому ринку, що є невід'ємною складовою економічного механізму управління портфельними інвестиціями комерційних банків.

Перспективи подальших досліджень

Важливими напрямками активізації інвестиційної діяльності банків на ринку цінних паперів, на нашу думку, є забезпечення захисту комерційних банків з боку держави; організація єдиної депозитарної мережі з боргових та дивідендних цінних паперів, що дозволить прискорити проведення банками операцій на фондовому ринку; встановлення сприятливих для банків норм обов'язкових резервів та облікової ставки; розширення сфери застосування операцій РЕПО та операцій з депозитними сертифікатами Національного банку України.

1. Луців Б.Л. *Банківська діяльність у сфері інвестицій* – Тернопіль: Економічна думка, Карпати, 2001. – 282 с. 2. Закон України про банки і банківську діяльність № 2121-III від 07.12.2000 із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 22.12.2005 року № 3273-IV. 3. <http://www.bank.gov.ua> 4. Крупка М.І. *Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України*. – Львів: Вид. центр Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2001. – 409 с. 5. Закон України про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні № 448/96-ВР від 30.10.1996 із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 15.03.2006 року № 3541-IV.